

20. Резолюція 41/1283 Генеральної асамблеї ООН «Декларація про право на розвиток»: від 04.12.1986 р. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_301
21. Ростовщиков И.В. Обеспечение прав и свобод личности в СССР : вопросы теории.- Саратов : Изд. Сарат. гос. ун-та, 1988. – 117 с.
22. Тодыка Ю.Н., Тодыка О.Ю. Конституционно-правовой статус человека и гражданина в Украине. – К.: Концерн «Видавничий Дім «Ін Юре», 2004. – 368 с.
23. Чиркин В.Е. Конституционное право в Российской Федерации. Учебник. — М.: Юристъ, 2002. — 480 с.

УДК 340.11

Ганзицька Т.С.,

доцент кафедри конституційного, адміністративного та господарського права ПВНЗ «Кіровоградський інститут державного та муніципального управління Класичного приватного університету»,
кандидат юридичних наук

ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ ПОНЯТТЯ ПРИНЦИПІВ ПРАВА

Наукова стаття присвячена дослідженню сутності поняття «принципи права», розкриттю його змісту. У статті здійснена спроба виокремити нове бачення щодо інтерпретації поняття принципів права на сучасному етапі розвитку держави та суспільства.

Ключові слова: принципи права, норми права, регулятивність, універсальність, загальнообов'язковість.

Научная статья посвящена исследованию сущности понятия «принципы права», определению его содержания. В статье предпринята попытка выработать новый взгляд на толкование понятия принципов права на современном этапе развития государства и общества.

Ключевые слова: принципы права, нормы права, регулятивность, универсальность, общеобязательность.

The scientific article is devoted to investigate the essence of the concept term «principles of law», and to define its content. In the article there was made an attempt to evolve a new point of view for the interpretation of the concept of principles of law at the present stage of the state and society development.

Key words: principles of law, norms of law, regularity, universal, compulsory.

Актуальність проблематики. Принципи права є системоутворюючою ідеологічною основою виникнення, становлення і функціонування багатьох правових явищ. Будь-який «принцип» (від. латин. – *principales*) – це початок, основа, основне вихідне положення будь-якої теорії, вчення, науки й т.ін. [15, с.515], принципи є тією ідейною основою, якою необхідно керуватися в пізнавальній та практичній діяльності. Враховуючи особливе місце даного правового явища в механізмі правового регулювання, принципи права були постійним предметом дослідження вчених, які займаються проблемами теорії права. Слід звернути увагу, що перші дослідження принципів права з'явилися у другій половині 40-х років ХХ ст. і цей процес триває до сьогодні. В результаті чого, вивчення проблеми тлумачення принципів права в теоретичній юриспруденції призвело до багатоманіття та неоднозначності інтерпретації сучасного поняття досліджуваної категорії, що обумовлює особливий науковий інтерес.

Ступінь наукової розробки. Значний внесок у дослідження принципів права зробили такі вчені, як, М. Г. Александров, С. С. Алексєєв, В. К. Бабаєв, М. І. Байтін, О. М. Васильєв, К. Г. Волинка, М. М. Вопленко, В. І. Гойман, А. І. Денисов, В. М. Карташов, А. М. Колодій, В. О. Котюк, В. В. Лазарєв, О. А. Лукашева, М. М. Марченко, О. В. Малько, П. О. Недбайло, С. П. Погребняк, П. М. Рабінович, О. Ф. Скаун, Т. І. Фулей, В. М. Хропанюк, О. І. Цибулевська, О. Ф. Черданцев, О. Ф. Шибанов, Л. С. Явич та інші. Незважаючи на усю важливість внеску вчених у

дослідження такої багатогранної проблеми, як принципи права, не можна не звернути увагу на те, що у цій сфері результати дослідження залишають «відкритими» питання їхньої сутності і на сьогоднішній день.

Мета статті. Вказана проблема зумовлює виняткову актуальність та *мету статті* – аналіз теоретичних підходів щодо тлумачення поняття принципів права, розкриття його змісту, виокремлення нового бачення на принципи права як правової категорії та юридичного явища.

Виклад матеріалу. Ті чи інші «принципи», як і відповідні «законои» та «категорії» завжди є одним із характерних елементів будь-якої наукової теорії. Їх особливість – бути методологічною передумовою різних рівнів пізнання, слугувати забезпеченню різного роду теоретичних узагальнень. Використання в пізнавальній діяльності тих чи інших «принципів» закономірно розвиває відповідну систему знань. Саме «принципи» допомагають вивчати суперечності в реальній дійсності, суперечності між наявними знаннями та необхідністю успішного вирішення теоретичних та практичних задач. Принципи слугують основою формулювання проблем та шляхів їх вирішення [7, с. 60].

В юридичній літературі існує багато точок зору щодо визначення поняття принципів права, що загалом підтверджує неоднозначність їх природи як правового явища, дослідження якого об'єктивно потребує різнобічних підходів.

Так, наприклад, в «радянський період» під принципами права розуміли 1) теоретичний прояв суспільних відносин – матеріальних та ідеологічних [22, с. 146]; 2) основні, керівні положення, які виражають найбільш суттєві ознаки права [26, с. 226]; 3) виражені у праві вихідні нормативно-керуючі начала, які характеризують його зміст, його основи, закріплені в ньому закономірності суспільного життя [1, с. 98]; 4) засади, які виражають найважливіші закономірності та підвалини типу правової системи, становлять її головний зміст і мають вищу імперативність та загальнозначущість [31, с. 3].

Саме в «радянський період» підкреслювався ідеологічний характер принципів права. У зв'язку з цим Г. А. Крігер [10, с. 102] принципи права визначав як витікаючі з соціально-економічної природи і закріплені у праві ідеологічні та моральні начала, які є векторами регулятивної та охоронної функції права, визначають характер підстав та обсяг державного примусу та інших засобів впливу, які необхідні для забезпечення успішного розвитку суспільних відносин.

Інший підхід до визначення принципів права застосовували науковці В. В. Лазарєв [11, с. 125], О. Ф. Шебанов [30, с. 50-53]. Основу їх визначення становило положення, що право визначається виявленням волі та інтересів правлячих верств суспільства. Тому під принципами права вони розуміли основоположні керівні засади, які виражають існуючі суспільні відносини і класову сутність соціалістичного права, визначають загальну направленість і найбільш вагомні ознаки правового регулювання суспільних відносин.

Вагомий внесок у дослідження та визначення принципів права зробила О. А. Лукашева. Так, на думку даної дослідниці, принципи права – це ідеї, що визначають не зміст, а характер права і правового регулювання. В своїх дослідженнях О. А. Лукашева вказує на те, що принципи права є об'єктивно зумовленими характером суспільних відносин правовими явищами, тобто на їх формування завжди мають вплив такі чинники, як економічний розвиток та політична структура суспільства [13, с. 21-22].

Також заслуговують на увагу фундаментальні дослідження в галузі принципів права такого радянського науковця, як Л. С. Явичя. Даний науковець пов'язував принципи права з сутністю права, в результаті чого, на його думку, вони: 1) складають головний зміст права;

2) мають універсальність, вищу імперативність та загальнозначимість. На основі своїх теоретичних розробок Л. С. Явич охарактеризував значення принципів права в правовому регулюванні, зокрема, він звертав увагу, що принципи направляють і синхронізують весь механізм правового регулювання суспільних відносин, найкраще розкривають місце права в суспільному розвитку. Принципи, на думку автора, служать критерієм законності і правомірності дій громадян і посадових осіб, а також за певних умов мають велике значення для підвищення правосвідомості громадян [5, с. 11].

На думку О. М. Васильєва, принципи права – це ті об'єктивно зумовлені засади, у відповідності з якими розвивається право, і котрі лежать в основі системи законодавства. Принципи права дослідник визначав як норми, котрі мають найбільш загальний зміст, фіксують найважливіші напрями та способи правового регулювання соціальної діяльності людей; визначають характер права і законодавчого регулювання [19, с. 73].

Слід зауважити, що дослідженню визначення принципів права присвятили свої роботи не тільки вчені радянського часу, але й російські та вітчизняні науковці сучасності.

Так, наприклад, сучасні російські вчені під принципами права розуміють ідеї, яким притаманні певні особливі властивості. Принципи права – це: основні, вихідні начала, положення, ідеї, які виражають сутність права як специфічного соціального регулятора [14, с. 111]; керівні ідеї, які характеризують зміст права, його сутність та призначення в суспільстві [23, с. 242]; основні керівні ідеї, які пронизують право, характеризують його зміст [29, с. 186]; провідні начала, які визначають ідеї правового впливу на суспільні відносини [3, с. 11]; основоположні начала, ключові ідеї права, які визначають та виражають його сутність [26, с. 122.]

Окрім вище зазначених дефініцій, в широкому розумінні принципи права, на думку В. В. Лазарєва та С. В. Ліпеня, можна визначити як основоположні ідеї, начала, на яких базується та або інша правова система [12, с. 196]. Наступне визначення принципам права надає М. І. Байтін – це вихідні, керівні ідеї, положення, установки, які складають моральну та організаційну основу виникнення, розвитку та функціонування права. Принципи права, на думку вченого, це те, на чому базуються формування, динаміка та дія права, що дозволяє визначити природу даного типу права як демократичного або, навпаки, тоталітарного [25, с. 151].

Цікавою видається думка вчених, які пов'язують визначення принципів права з їх закріпленням в нормативно-правових актах. Так, В. І. Гойман визначає, що принципи права – це загальнообов'язкові вихідні нормативно-юридичні положення, які відрізняються універсальністю, загальною значимістю, вищою імперативністю, які визначають зміст правового регулювання і виступають критерієм правомірності поведінки та діяльності суб'єктів правових відносин, що регулюються правом [6, с. 72].

Принципи права, на думку В. М. Карташова, це нормативно-керівні начала (імперативні вимоги), які визначають загальну спрямованість правового регулювання суспільних відносин [24, с. 222]. Відповідно до такого підходу С. С. Алексєєв надає таке визначення принципам права – це нормативні узагальнення найбільш високого рівня, стисле, концентроване вираження змісту права, свого роду згустки правової матерії [2, с. 293]. Окрім того, є ще один оригінальний підхід, який надає В. О. Толстік, згідно з яким принципи права можна розглядати в двох значеннях: 1) як зміст права; 2) як форму права [27, с. 10].

Українськими науковцями також розроблена своя концепція, щодо визначення принципів права. К. Г. Волинка вказує, що принципи права – це керівні ідеї, що характеризують зміст права, його сутність і призначення в суспільстві [4, с. 99].

П. М. Рабінович визначає принципи права – як керівні засади (ідеї), які зумовлюються об'єктивними закономірностями існування та розвитку людини і суспільства і визначають зміст та спрямованість правового регулювання [20, с. 82]. Слушною видається думка О. Ф. Скакун, котра визначає принципи права як об'єктивно властиві праву відправні начала, незаперечні вимоги (позитивні зобов'язання), котрі адресовані учасникам суспільних відносин з метою гармонічного поєднання індивідуальних, групових і громадських інтересів [21, с. 221]. С. П. Погребняк під принципами права розуміє систему найбільш загальних і стабільних імперативних вимог, закріплених у праві, які є концентрованими виразом найважливіших сутнісних рис і цінностей, що притаманні даній системі права і визначають її характер та напрямки подальшого розвитку [17, с. 22-23]. В. О. Котюк розглядає принципи права як головні ідеї, які виражають основні вимоги до системи права тієї чи іншої держави [9, с. 30]. А. М. Колодій вказує, що принципи права – це такі відправні ідеї його існування, які виражають найважливіші закономірності і підвалини даного типу держави, є однопорядковими із сутністю права і становлять його головні риси, відрізняються універсальністю, вищою імперативністю і загальнозначимістю, відповідають об'єктивній необхідності побудови і зміцнення певного суспільного ладу [8, с. 165].

З огляду на зазначене, на нашу думку, можна визначити два основних підходи щодо використання ключової термінології у визначеннях поняття принципів права. По-перше, під принципами права розуміють певні ідеї, які лежать в основі правової дійсності, права, його буття. По-друге, під принципами права розуміють начала (засади), основні положення права у статичній та динамічній його буття.

Репрезентовані вище визначення поняття принципів права містять їх основні ознаки, орієнтуючись на які можна сформулювати певне їх узагальнююче визначення. Проте низка науковців прямо звертає увагу на ознаки, характерні саме для принципів права. На думку А. М. Колодія, юридичні принципи мають всі властивості і функції права, їм притаманні ознаки, що властиві праву в цілому, так і певні специфічні ознаки [8, с. 27]. С. П. Погребняк вважає, що ознаками основоположних принципів права є втілення в них найважливіших цінностей, притаманних певній системі права; концентроване відображення результату розвитку права та визначення напрямків його подальшого розвитку; найбільш загальний характер; пріоритет перед нормами права; підвищена стійкість; самодостатній характер (з точки зору формальної визначеності) та ін. [18, с. 26].

Проте, на нашу думку, ґрунтовне дослідження та систематизацію ознак, які притаманні принципам права зробила Т. І. Фулей в своєму дисертаційному дослідженні «Сучасні загальнолюдські принципи права та проблеми їх впровадження в Україні». Відповідно, на думку автора, ознаки принципів права поділяються на дві групи.

Першу групу загальних ознак принципів права складають наступні: нормативність; об'єктивна зумовленість; фіксація у зовнішніх формах права; забезпеченість. Нормативність принципів полягає у здатності принципів охоплювати своїм регулюванням широке коло суспільних відносин через певні масштаби поведінки, якими є норми. Об'єктивна обумовленість принципів права означає їх відповідність характеру суспільних відносин, економічних, політичних, ідеологічних процесів, що відбуваються в суспільстві. Завдяки фіксації у писаних джерелах принципи стають регуляторами, що мають самостійне нормативно-регулятивне значення, і, як показують соціологічні дослідження, більшість членів суспільства, не завжди точно знаючи зміст норм, керується у своїй поведінці саме принципами права, добра обізнаність із якими дозволяє їм в цілому правильно оцінювати ситуацію при недостатньо точному знанні норм, зокрема санкцій. Зміст характеристики

попередньої ознаки принципів права зумовлює наявність у них такої ознаки як «забезпеченість», що передбачає можливість застосування за необхідності правового примусу.

Групу специфічних ознак принципів права складають наступні: засадничість, концентрованість, високий ступінь абстрагування, внутрішня єдність, стабільність, примат щодо норм права, зворотня дія в часі. Засадничість як ознака принципів права припускає їх розуміння як певних основоположних для права ідей. Концентрованість принципів права вказує на їх широкий регулятивний вплив, як через їх власний зміст, так і через норми, що склалися під їх впливом. Високий рівень абстрагування принципів права проявляється у тому, що їм властива гранично висока нормативна узагальненість для даного роду чи виду суспільних відносин і максимальна абстрактність їх змісту, що зумовлює необхідність їх конкретизації. Загальновизнано, що принципи мають вищу юридичну силу відносно норм права в їх системі, а тому їм притаманна така ознака як імперативність. Стабільність принципів права проявляється у тому, що відображаючи якісний стан системи права, вони діють протягом більш тривалого періоду часу і за своєю природою не такі мінливі, як норми права [28, с. 40-44].

Висновки. З огляду на розглянуті вище основні ознаки принципів права можна сформулювати їх узагальнююче, інтегративне визначення. При цьому слід зосередити увагу виключно на таких ознаках принципів права як: ідеологічний (ідейний) характер; нормативна значущість; об'єктивна зумовленість; імперативність; стабільність; системоутворюючий (основоположний) вплив на правове регулювання; зв'язок з цінностями, притаманними системі права; зв'язок з інтересами учасників відносин, що регулюються правом.

Орієнтуючись на вказані ознаки під принципами права ми розуміємо об'єктивно зумовлені природою даного державно організованого суспільства нормативно-керівні, формально закріплені у зовнішніх джерелах права імперативні ідеї, котрі виражають цінності, притаманні даній системі права, визначають загальну спрямованість правового регулювання суспільних відносин з метою гармонічного поєднання інтересів (індивідуальних, групових, громадських) їх учасників.

Список використаних джерел:

1. Алексеев С. С. Общая теория права : курс в 2-х т. / С. С. Алексеев – М. : Юрид. лит., 1981. – Т. 1. – 360 с.
2. Алексеев С. С. Право: азбука-теория-философия: Опыт комплексного исследования / С. С. Алексеев – М. : Статут, 1999. – 712 с.
3. Бобылев А. И. Понятие, принципы и функции права // А. И. Бобылев / Право и политика – 2004. – №4. – С. 4–14.
4. Волинка К. Г. Теория держави і права : навчальний посібник / К. Г. Волинка – К. : МАУП, 2003. – 240 с.
5. Воронов Г. Р. Проблемы теории права в трудах Л. С. Явича : автореф. дис. на соискание уч. степени канд. юрид. наук: спец. 12. 00. 01 «Теория и история права и государства; история учений о праве и государстве» / Георгий Романович Воронов. – Самара, 2011. – 28 с.
6. Гойман В. И. Право в системе нормативного регулирования // Общая теория права и государства / Под ред. В. В. Лазарева. – М. : Юристъ, 2001. – С. 64 – 83.
7. Зуйкова Е. М. Феминология и гендерная политика : учебник / Е. М. Зуйкова, Р. И. Ерусланова. – 3-е изд., перераб. и доп. – М. : Издательско-торговая корпорация «Дашков и К°», 2010. – 305 с.
8. Колодій А. М. Принципи права України : монографія / А. М. Колодій. – К. : Юрінком Інтер, 1998. – 208 с.
9. Котюк В. О. Теория права : курс лекцій : навч. посібник для юрид. фак. вузів / В. О. Котюк – К. : Вентурі, 1996. – 208 с.
10. Кригер Г. А. Место принципов советского уголовного права в системе принципов права / Г. А. Кригер // Советское государство и право. – 1981. – №2. – С. 102 – 105.
11. Лазарев В. В. Применение советского права / В. В. Лазарев – Казань, 1972. – 200 с.
12. Лазарев В. В. Теория государства и права / В. В. Лазарев. С. В. Липень – М., 2000. – 511 с.

13. Лукашева Е. А. Принципы социалистического права / Е. А. Лукашева // Советское государство и право. – 1970. – № 6. – С. 21–29.
14. Малько А. В. Теория государства и права / А. В. Малько – М., 2001. – 304 с.
15. Ожегов С. И. Словарь русского языка : ок. 57 000 слов / С. И. Ожегов; под ред. докт. филол. наук, проф. Н. Ю. Шведовой. – 16-е изд., испр. – М. : Рус. яз., 1984. – 797 с.
16. Основы теории государства и права / Отв. ред. С. С. Алексеев. – М., 1971. – 408 с.
17. Погребняк С. Втілення принципів права в юридичних актах / С. Погребняк // Вісник Академії правових наук України. – 2006. – № 2. – С. 21–32.
18. Погребняк С. П. Основоположні принципи права : автореф. дис. на здобут. наук. ступеня. д-ра юрид. наук: спец. 12.00.01 «Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень» / С. П. Погребняк. – Х., 2009. – 36 с.
19. Правовая система социализма : понятие, структура, социальные связи. Кн. 1. / Под ред. А. М. Васильева. – М. : Юрид. лит., 1986. – 368 с.
20. Рабінович П. М. Основи загальної теорії права та держави / П. М. Рабінович. – 10-е вид., доп. – Львів : Край, 2008. – 224 с.
21. Скакун О. Ф. Теорія держави і права : підручник / О. Ф. Скакун ; пер. з рос. – Х. : Консум, 2001. – 656 с.
22. Теория государства и права / Под ред. А. И. Денисова. – М, 1980. – 432 с.
23. Теория государства и права / Под ред. В. М. Корельского, В. Д. Перевалова. – М. : Юристъ, 2001. – 472 с.
24. Теория государства и права / Под ред. В. К. Бабаева. – М. : Юрист, 2002. – 592 с.
25. Теория государства и права / Под ред. Н. И. Матузова, А. В. Малько. – М. : Юристъ, 2001. – 776 с.
26. Теория государства и права : курс лекций / Под ред. Н. И. Матузова, А. В. Малько. – Саратов, 1995. – 562 с.
27. Толстик В. А. Иерархия российского и международного права / В. А. Толстик – М. : Юрайт – М, 2001. – 128 с.
28. Фулей Т. І. Сучасні загальнолюдські принципи права та проблеми їх впровадження в Україні : дис. ... канд. юр. наук: 12.00.01 / Фулей Тетяна Іванівна. – К., 2003. – 253 с.
29. Черданцев А. Ф. Теория государства и права / А. Ф. Черданцев – М., 2002. – 432 с.
30. Шебанов А. Ф. Советское социалистическое общенародное право / А. Ф. Шебанов – М., 1963. – 280 с.
31. Явич Л. С. Право развитого социалистического общества. Сущность и принципы / Л. С. Явич – М. : Юридическая литература, 1978. – 224 с.

УДК 349.2

Касмінін О.В.

суддя Конституційного суду України

ДО ПИТАННЯ ПРО СУТНІСТЬ І ЗНАЧЕННЯ ЗАХИСТУ

КОНСТИТУЦІЙНИХ ТРУДОВИХ ПРАВ ТА ІНТЕРЕСІВ ПРАЦІВНИКІВ

В статті визначено зміст поняття «захист конституційних трудових прав та інтересів працівників», з'ясовано його сутність і значення. Визначено, що основним завданням захисту конституційних трудових прав та інтересів працівників, є відновлення їх порушених конституційних трудових прав і забезпечення подальшої профілактики таких порушень.

Ключові слова: конституційні трудові права, працівник, захист конституційних трудових прав, трудо-правовий статус.

В статье определено содержание понятия «защита конституционных трудовых прав и интересов работников», выяснено его сущность и значение. Определено, что основной задачей защиты конституционных трудовых прав и интересов работников, является восстановление их нарушенных конституционных трудовых прав и обеспечения дальнейшей профилактики таких нарушений.

Ключевые слова: конституционные трудовые права, работник, защита конституционных трудовых прав, трудо-правовой статус.

The paper defines the concept of "protection of constitutional rights and interests of migrant workers", found its nature and significance. It was determined that the main objective of protection of constitutional rights and interests of migrant workers is to restore their violated constitutional human rights and ensure the prevention of further such infringements.

Keywords: constitutional labor rights, worker, protection of constitutional human rights, labor and legal status.

Актуальність проблематики. Конституція України встановлює, що права, свободи і законні інтереси людини визначають зміст і спрямованість діяльності